

MORALITATE SAU DIPLOMAȚIE? PIUS AL XII-LEA, „TĂCEREA” PE PERIOADA HOLOCAUSTULUI (1939-1945)

Norbert LÓRINCZ

Abstract: *The morality and diplomacy dilemma was always a problematical issue in the periods of history, that has haunted the period of the Holocaust during the events of the Second World War as well, stirring controversy and unresolved conclusions to certain very sensitive topics such as the one of the Holy See's diplomacy towards Nazi Germany and the war in general and pope Pius the XII's actions during the period of its rule in wartime. The current article will emphasize briefly the visible contrast between Pius XI and his successor Pius XII bringing out the difference between the two pope's mentalities towards diplomacy both vocally and in written forms of encyclicals. The article will also emphasize a bit on the term now we historians known as the „Pius War”. The controversial pope during the period of the Second World War and the Holocaust, who for many was a traitor of humanity and for other a „Machiavellian” diplomat who managed to get the best out its difficult situation staying partially neutral towards Nazi Germany in order to save Catholicism there and only mildly criticizing the atrocities of war and the holocaust, being slightly vocal against the decisions that happened during wartimes, that has shaped the course of history as we know it today. Regardless Pius XII remains a controversial figure in history and the period he was pope was one of the most challenging times to be a religious leader, when ideologies such as communism and Nazism were pushing the envelope to diminish the importance of religion and their „moral” authority.*

Keywords: *World War II, Holocaust, Pius XI, Pius XII, Holy See, Vatican, Diplomacy, Conspiracy.*

Cel de al Doilea Război Mondial a fost cel mai devastator război „total” din istoria omenirii. El a spulberat totalmente mitizarea războiului, care scotea în evidență doar eroismul și fapte nobile ale soldatului față de țara natală. Acest război a demonstrat, între altele, că exista doar o singură regulă pentru toți soldații aflați pe front, și anume supraviețuirea. Prima Conflagrație Mondială a demonstrat impactul tehnologiei utilizate în conflictele militare și a arătat că vremurile sau schimbat, uciderea în masă devenind mai eficientă și rapidă, populația civilă având din ce în ce mai mult de suferit din cauza războiului. Însă al Doilea Război Mondial a depășit granițe anterior inimaginabile de către populația contemporană. Civiii au suferit enorm în această perioadă primejdioasă a istoriei. Germania nazistă a lui Adolf Hitler își exprimase clar intențiile sale, odată cu apariția legilor rasiale, antisemite de la Nürnberg (*Nürnbergger Gesetze*) din 15 Septembrie 1935¹.

¹ Nuremberg Laws: http://www1.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205971.pdf, accesat

Odată cu izbucnirea războiului în 1 septembrie 1939, pentru poporul evreu din Europa va urma o perioadă de înaltă tensiune, o perioadă în care au fost tratați la limita demnității umane. Soarta evreilor din Polonia, dar și a celor care tăiau în Europa, unde s-a răspândit nazismul, a fost stigmatizată, dar drama totală va începe odată cu acceptarea „Soluției Finale” de către conducerea nazistă². În aceste zile întunecate și primejdioase era foarte dificil să iei decizii raționale care să ajute omenirea, să îi ofere o părticică de speranță, de lumină. Astfel, Vaticanul avea să se confrunte cu o perioadă de criză absolută a moralității. În calitate de conducător religios suprem al lumii Occidentale, Papa Pius al XI-lea și succesorul său, Pius al XII-lea au avut probabil o sarcină dificilă, pe care în vremea respectivă nimeni nu și-ar fi dorit să și-o asume. Nu întâmplător cei doi conducători ai Bisericii Catolice, în special Pius al XII-lea, au fost aspru criticați pentru deciziile lor din perioada războiului și a Holocaustului. Pius al XII-lea a fost pus mereu în antiteză cu predecesorul său „Papa Ratti”, care era un preot foarte activ atunci când era vorba de apariții publice și discursuri și, desigur, de publicarea enciclicelor. „Papa Pacelli” era mai „tăcut”, dar mult mai calculat și un mare expert al diplomației internaționale și al politicii externe. Era tăcut, dar cunoștea foarte bine situația prezentă, deși de multe ori era sceptic în ceea ce privește știrile despre anumite întâmplări ajunse uneori la el sub formă de zvonuri. A luat mereu în calcul consecințele care ar putea apărea în urma unui discurs papal rostit la un moment nepotrivit, într-o manieră neadecvată. Însă de cele mai multe ori personalitatea papei Pius al XII-lea a fost privită ca un adevărat mister de către contemporanii săi sau de către colegii din Vatican. De multe ori „pasivitatea” sa nu era înțeleasă, generalizând astfel conflicte chiar în rândul urmașilor săi fideli. Mulți îl considerau pe „Papa Pacelli” ca fiind un om de mare înțelepciune și un „jucător precaut” pe scena politică internațională. Alții îl priveau ca pe un trădător al omenirii fiindcă nu ridica cuvântul împotriva genocidului ce se desfășura pe continentul European în timpul războiului.

De multe ori, Papa Pius al XII-lea, era considerat un Om care nu era „nici antisemit”, dar nici „un prieten” al Germaniei Naziste a lui Adolf Hitler, deși, în 1933, când s-a semnat Concordatul dintre Sfântul Scaun și Germania Nazistă, el s-a declarat ca fiind un simpatizant al culturii germane și al poporului german³. Însă după cum știm lucrurile în viața diplomatică și în cea a politicii externe nu sunt așa de simple, fiecare acțiune trebuind calculată. Orice declarație la locul și momentul nepotrivit putea avea consecințe nefaste pentru Vatican, sau chiar pentru religia creștină și Biserica dintr-un stat beligerant. Pius al XII-lea era foarte bine informat despre aceste capcane primejdioase. Să nu uităm nici faptul că încă în 1939 se cristalizase încet-încet ambiguitatea personalității lui Pius al XII-lea. Pe 12 iunie ambasadorul francez de la Sfântul Scaun, François Charles-Roux, a observat imparțialitatea referitoare la cererile Germaniei adresate Poloniei, subliniind următoarele idei: „*Sfântul Scaun își poate performa activitățile sale prin două metode, ori pe calea diplomatică, ori prin afirmarea principiilor care stau împotriva teoriilor acum la modă - Papa nu poate rămâne tăcut la aceste momente...*”⁴.

Nu este de mirare că după citirea acestei afirmații „Papa Pacelli” va fi aspru criticat de contemporani, iar după decesul său lucrurile vor deveni și mai rele. Să dăm doar un exemplu: după apariția sa, cartea lui John Cornwell intitulată „*Hitler's Pope, The Secret History of Pius XII*” cartea a devenit repede un „best seller”, iar Cornwell ziaristul de la New York Times a dobândit multă faimă, exact ce a ce își propuse. Cartea a început să devină din ce în ce mai citită

la data de 14.01.2013.

² Nuremberg Laws -Final Solutions: http://www1.yadvashem.org/yv/en/holocaust/insights/video/development_final_solution.asp, accesat la data de: 14.01.2013.

³ Korom Imre, *Az európai zsidóság helyzete XII. Piusz pápa korában*, Ed. Agapé, Szeged, 2007, p. 96.

⁴ Frank J. Coppa, *Between Morality and Diplomacy: The Vatican's Silence during the Holocaust*, *Journal of Church and State*, 2008, p. 541, EBSCO accesat la data de 26.11.2012.

și, desigur, din ce în ce mai aspru criticată. Chiar titlul, „Papa lui Hitler”, este considerat ca fiind unul scandalos, atât pentru Vatican, cât și pentru mulți oameni care cunosc un pic din istoria vremii lui Pius al XII-lea, considerând acest titlu unul de „senzație” care căuta doar ca volumul să fie foarte bine vândut. Este știut că lucrările de acest gen de cele mai multe ori nu aduc dovezi clare și nu reprezintă cu claritate evenimentele istorice din perioada avută în vedere. De aceea deciziile luate trebuie analizate prin prisma unei tendințe de cauză - efect vizibilă în activitatea sau inactivitatea papei, în seria de enciclice din perioada celui de al Doilea Război Mondial. După părerea noastră, lucrurile din timpul de celui de Al Doilea Război Mondial nu erau chiar așa ușor de înțeles după cum credea Cornwell atunci când îl numea pe Pius al XII-lea, „Hitler’s Pope”, amicul lui Hitler și colaboratorul său din perioada războiului și a Holocaustului⁵. Aceste acuzații ale lui Cornwell sunt prea incorecte din punct de vedere politic și, uneori, lipsite de argumente istorice, deși Cornwell încearcă pe parcursul unui întreg capitol să ne convingă că Eugenio Pacelli era amicul lui Hitler. În acest sens, el aduce argumentul cum că și marii lideri naziști afirmaseră despre el că este „Un Papă Bun”. De multe ori în cuprinsul acestei cărți simțim că Cornwell folosește hiperbole despre relația lui Pacelli cu Hitler⁶, hiperbole care nu sunt mereu argumentate cu dovezi istorice.

Critica aspră la adresa lui Pius al XII-lea se datora desigur și faptului că predecesorul său, Pius al XI-lea era un papă cu o personalitate diferită, fiind mult mai direct, mai hotărât, care nu cântărise foarte mult deciziile sale și care era mult mai vorbăreț atunci când venea vorba de denunțarea regimurilor totalitare, un bun exemplu fiind faimoasele sale enciclice *Non abbiamo bisogno* din 1931 și cele două *Mit Brennender Sorge* și *Divini Redemptoris* din anul 1937. Așadar, Achille Ratti era mult mai activ și mai curajos atunci când era vorba să denunțe regimurile totalitare din contemporanitate. Trebuie subliniat și faptul că Pius al XI-lea era un adevărat rebel față de Germania Nazistă, aspect observat și de Pius al XII-lea care afirma următoarele: „Yes, Pius XI was so indignant about what was happening in Germany that he once said to me: How can the Holy See continue to keep a Nuncio there? It Conflicts with our honor! (The Holy Father feared that the world would not understand how we could continue diplomatic relations with a regime which treated the Church in such a manner.) So I replied to Him: Your Holiness, what good would that do us? If we withdraw the Nuncio how can we maintain contact with the German bishops?”⁷

În rândurile de mai sus este evidențiat clar că Pius al XII-lea era foarte bine informat despre ceea ce se întâmplă în Germania, motiv pentru care aborda problematica mult mai tactic. Din citat reiese clar și diferența dintre simțul diplomației al celor doi papi. Nici Pius al XII-lea nu era de acord cu evenimentele desfășurate, dar el realizează că dacă se rup firele de comunicare cu Nunțiul și cu episcopii din Germania Nazistă, supraviețuirea religiei catolice din Germania va fi pusă sub semnul întrebării. Știm foarte bine că regimurile totalitare, cel mai intens nazismul și stalinismul, aveau tendința de a înclina populația spre ateism, astfel încât să influențeze populația și din punct de vedere confesional. Statul dorea un cât mai mare control asupra populației civile pentru a obține garanția sprijinului acesteia pe perioada grea a războiului total, așa cum era cel de Al Doilea Război Mondial, un război de anihilare totală a adversarului. Revenind la scurta noastră comparație între cei doi papi, Pius al XI-lea era mai arogant în discursuri și nu analizase suficient de mult deciziile luate, decizii care ar fi putut avea consecințe devastatoare față de populația catolică din Germania, dar și față de populația evreiască. Din acest punct de vedere, Pius al XII-lea era mult mai precaut. Știa foarte bine că retragerea nunțiului apostolic din Germania, ar fi avut consecințe devastatoare. Acest gest

⁵ John Cornwell, *Hitler’s Pope, The Secret History of Pius XII*, Ed. Penguin, SUA, 1999 p. 297.

⁶ *Ibidem*, p. 218.

⁷ Frank J. Coppa, *op. cit.*, p. 550.

i-ar fi subliniat lui Hitler în mod direct că Sfântul Scaun este totalmente împotriva doctrinei sale ideologice și astfel ar fi cauzat o represiune împotriva populației catolice și chiar și a celei de etnie germană, nu doar evreiască. Iar odată cu ruptura căii de comunicație, nimeni nu ar mai fi putut face nimic pentru episcopii din Germania, iar evreii ar fi avut și ei o soartă mai devastatoare, probabil exterminarea completă, fără a mai fi deportați în lagărele de muncă precum Kreblinca sau Auschwitz - Birkenau. E. Pacelli propunea evitarea acestor evenimente conflictuale cu conducerea nazistă. Dar acest lucru era din ce în ce mai greu de realizat fiindcă Pius al XI-lea a dat ordinul de a se publica o enciclică care să fie împotriva antisemitismului din Germania și să critice regimul lui Hitler⁸.

Planul era un mare secret doar foarte puține persoane din Vatican fiind familiare cu el. Atât de secretă era ideea lui Pius al XI-lea încât următorul papă, Pius al XII-lea, nici nu a fost informat de planul realizării acestei enciclice. Pentru punerea în aplicare a acestui plan, Papa Pius al XI-lea l-a convocat din SUA pe John La Farge, acesta fiind de acord cu conceperea acestei enciclice, și pe părintele Vladimir Ledochowski. Foarte repede John La Farge a observat seriozitatea problemei pe care Pius al XI-lea i-a încredințat-o spre rezolvare. El a mai apelat la alți doi evrei care să asiste la realizarea acestui plan, mai precis la Gustave Desbuquois, un francez, și la Gustav Gundlach din Germania. Pius al XI-lea aștepta cu nerăbdare apariția enciclicei împotriva antisemitismului. Ea s-ar fi intitulat *Humani Generis Unitas*, adică Unitatea Rasei Umane. Soarta ei este învăluită și ea într-un mister fiindcă enciclica nu va ajunge niciodată să fie rostită oficial de către Papă.

Evenimentele se vor derula destul de rapid. Înfuriat de legea rasială referitoare la evrei, promulgată și de Italia, Papa Ratti vrea ca enciclica să fie finalizată, dorind ca ea să fie cel mai mare simbol al Vaticanului și al său, care să illustreze cruciada dusă de Sfântul Scaun împotriva regimurilor totalitare. Se pare că documentul ajunsese pe biroul Papei la data de 21 ianuarie 1939, însă nu știm dacă Pius al XI-lea ar fi aflat de acest lucru sau dacă l-ar fi văzut înainte de moartea sa din 10 februarie 1939. Probabil că nu aflase despre el decât atunci când La Farge i-a trimis o scrisoare din SUA subliniind faptul că „nu știe de ce întârzie apariția enciclicei care deja era gata redactată...”.⁹ Moartea lui Pius al XI-lea a venit probabil pentru Hitler și complicitii săi în cel mai bun moment. Hitler și Mussolini știau că Pius al XI-lea ar fi luat atitudine dacă ar fi rămas în viață pe tot parcursul celui de al Doilea Război Mondial. Conclavul din Martie a decis surprinzător de repede soarta papalității, Eugenio Pacelli (Cardinal Secretar de Stat) fiind numit Papă, alegându-și numele de Pius al XII-lea. Fiind mentorul lui Gasparri, se aștepta foarte mult de la el. Lumea credea că noul papă va urma politica și „mentalitatea” predecesorului său. Istoria a dovedit contrariul. Pius al XII-lea va urma o altă cale și va fi un alt tip de „Vicar al lui Hristos”. Papa Pacelli își va asuma responsabilitatea deplină, încercând să mențină un echilibru între stat și biserică pe tot parcursul celui de al Doilea Război Mondial și al Holocaustului, principiile sale fiind legea canonică și diplomația¹⁰.

Din nefericire pentru Pius al XII-lea, Hitler a fost primul conducător de stat care aflase despre rezultatul conclavului și în 5 Martie saluta faptul că Pacelli devenise papă ordonând ziarelor să înceteze publicarea articolelor ostile Vaticanului și Sfântului Scaun. Pacelli era la startul carierei sale de Papă, probabil în cea mai dificilă postură. Devenise Papă, conducătorul moral al milioane de credincioși catolici, cu câteva luni înainte de izbucnirea războiului. Din acest punct de vedere era foarte ghinionist fiindcă toată lumea aștepta de la noul „Vicar al lui Hristos” să se manifeste și să ridice vocea împotriva antisemitismului practicat de regimurile totalitare. Dar cine era Pius al XII-lea? De ce se așteptau așa de multe fapte grandioase de la

⁸ *Ibidem*, p. 554.

⁹ *Ibidem*, p. 556.

¹⁰ *Ibidem*.

el? Situația în care se aflase Pius a dat naștere la celebrul citat rostit de mulți istorici marcând papalitatea sa ca „războiul lui Pius” (The Pius War) din perioada Holocaustului. Orice decizie era greu de luat, nu întâmplător putem remarca faptul că: „*Pius XII he was neither a demon nor an angel, though he reigned as Pope (1939-1958) during arguably the most demonic and certainly most destructively evil period in human history*”¹¹. Să fi papă în perioada respectivă era o mare provocare. Așa cum reiese și din citat, papa Pius al XII-lea nu era un înger sau vreun demon, dar cert este că și-a efectuat cariera ca papă în una dintre cele mai dificile perioade ale istoriei contemporane. Desigur sunt multe argumente pro sau contra despre Pius al XII-lea și despre acțiunile sale din perioada anexării de teritorii precum Moravia și Boemia, sau din 23 august 1939, când pacea europeană și mondială a fost amenințată din ce în ce mai clar. Atunci Papa nu a decis să ridice vocea și să denunțe agresivitatea și războiul, ci a optat ca Vaticanul să fie poziționat într-un eventual conflict adoptând tactica de „neutralitate” până când evenimentele devin mai clare. Trebuie menționat aici că datorită personalității lui Pius al XII-lea se putea aștepta din partea lui să fie critic cu orice informație primită despre front sau despre lagărele de muncă sau chiar despre exterminarea evreilor din 1940 odată cu aplicarea Soluției Finale de către Germania Nazistă. În 1 septembrie 1939, când a izbucnit războiul împotriva Poloniei unde era o majoritate clară de catolici, Pius al XII-lea și-a continuat politica de neutralitate a Vaticanului și nu dorise să se implice în treburile Germaniei referitoare la politica externă. Până la izbucnirea războiului, Pius al XII-lea și Sfântul Scaun aveau relații obișnuite cu Germania Nazistă. Astfel, nu s-a opus nici vocal, nici în scris, așa cum lumea aștepta sau cum ar fi procedat, probabil, decedatul Pius al XI-lea. Când Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe ale Germaniei Naziste, a aflat despre acest gest al papei „Pacelli” a declarat că: „*This is a real Pope - concluzionând - the pope had always had his heart in Germany*”¹². Așadar, putem vedea clar din citat că și Ribbentrop era mulțumit de mentalitatea curentă al Papei și al Sfântului Scaun. Acest lucru îl aprecia și Heinrich Himmler, care, la rândul său, privea cu ochi buni deciziile „corecte” ale conducătorului moral al lumii catolice și a politica de neimplicare în treburile Germaniei Naziste. Mai mult ca sigur Reichul era mulțumit de germanofilia lui Pius al XII-lea, estimând că deciziile lor, atât interne și externe, vor rămâne fără replici din partea Vaticanului, fără a fi puse de acesta într-o lumină neagră în ochii credincioșilor catolici din Europa.

Oare de ce a procedat Pius în această manieră? Să nu uităm că suntem încă doar în 1939, când „*Blitzkriegul*” german se remarcă printr-o înaintarea rapidă și eficientă a diviziilor mecanizate și a infanteriei ușoare și grele. „Mașina de război germană” era de neoprit, iar condamnarea acestor acțiuni demonice de către Liderul suprem al Moralității ar fi rezultat probabil într-un măcel realizat de Waffen SS în rândul catolicilor de pe teritoriul Poloniei. Pius dorea să evite ca conducătorii catolici să cadă atât de repede ca victime ale terorii implementate de statul totalitar german, care treptat devenise înclinat spre îndoctrinarea ateismului în rândul populației. Dacă încercăm să vizualizăm lumea din punctul lui de vedere, îi putem da dreptate în ceea ce privește reacția sa, dar nu trebuie de uitat că, pentru acest gest, majoritatea intelectualilor contemporani l-au considerat pe papă a fi uneori prea „machiavelic”, acuzându-l pentru indiferența manifestată față de invazia Poloniei și față de perioada Holocaustului. Din acest motiv s-a ales cu mulți dușmani, nu numai din lumea evreilor, dar și dintre creștini, fie ei protestanți sau catolici. În mod sigur ei au văzut în papă un „amic al lui Hitler”. Prima sa enciclică a fost, de asemenea, dezamăgitoare pentru unii, iar pentru alții o adevărată tactică în „ambiguitate diplomatică”. Este vorba, aici, de enciclica sa din 20 octombrie 1939. Aici Pius denunță regimul totalitar care își exercită politica sa externă asupra Belgiei, un stat mic, pașnic și de altfel neutru.

¹¹ Carol Rittner, *The Holocaust and The Christian World - reflections on the past challenges for the future*, Ed. K.U.P.E.R.A.R.D, UK, 2000, p. 130.

¹² Frank J. Coppa, *op. cit.*, p. 558.

Pius al XII-lea folosește termeni generali fiindcă, dacă ar fi interogat de Joachim von Ribbentrop cu privire la „mesajul codificat” al discursului său, el ar putea cu ușurință răspunde că este vorba de invazia Sovietică împotriva Finlandei. Așadar, putem concluda că Pius era un om foarte tactic și nu îi plăcea să își asume riscuri. Însă această neutralitate vine cu un preț, doar foarte puțini intelectuali i-au înțeles deciziile, uneori aparent indiferente, decizii care în acea perioadă cauzaseră probleme complexe de moralitate în rândul credincioșilor. Ne referim aici, mai ales la „tăcerea” Papei legată de Holocaust, sperând că astfel va reuși să salveze vieți dacă Hitler și conducerea SS, Gestapo etc. nu bănuiau că Vaticanul are o misiune „sacră și secretă”. Așadar, problemele morale nu încetau să apară, dar Pius a continuat politica sa externă propusă, sperând că astfel va reuși să negocieze cât mai curând o pace cu „Herr Führer”¹³. Era clar și pentru cetățenii Vaticanului, că Pius al XII-lea dorea să își păstreze imparțialitatea cu orice preț. Dorea mult acest lucru și în ochii lumii părea că neglijează și știrile și statisticile despre inumanitatea care se manifestă vis-a-vis de evreii din întreaga Europă. Pius dorea pacea și știa că dacă își asumă public rolul de protector al evreilor, situația lor și speranța unei păci cât mai rapide va fi o iluzie și o speranță idealistă pentru lumea pe care o iubea atât de mult. Mai mult, Papa se temea că dacă devine vocal cu privire la problematica Holocaustului, atunci Germania Nazistă va folosi toate măsurile necesare pentru a deveni și mai violentă împotriva evreilor și va începe sistematic și atacarea creștinismului, punând în pericol episcopiiile din Germania și conducătorii religioși. Dacă s-ar fi ajuns aici, Vaticanul nu putea face nimic pentru a proteja acești oameni.

În anul 1940, Subsecretarul de Stat al Vaticanului, Domenico Tardini, a condamnat în scris anexările făcute de germani în dauna Belgiei, Olandei și Luxemburgului, însă Papa a refuzat să promoveze aceste documente în activitatea oficială a Vaticanului. Când Tardini întrebase de ce adoptă această atitudine față de ororile se petrecute în Europa, Papa Pius al XII-lea a făcut referire la tratatul de la Lateran din 1929, încheiat cu statul lui Mussolini, care prevedea ca Sfântul Scaun va rămâne neutru, dacă va apărea vreo dispută temporară între națiuni. Tardini a fost dezamăgit de această replică. Nu trebuie uitat faptul că articolul 24 din tratatul de la Lateran, ultimul paragraf al acestuia, menționează ca papa și Sfântul Scaun au dreptul în orice situație de a-și exercita puterea sa morală și spirituală. Această parte a articolului era interpretată cu drag de către Papa anterior lui Pius al XI-lea¹⁴, Papă pe care mulți l-ar fi dorit să rămână Vicarul al lui Hristos și pe parcursul celui de al Doilea Război Mondial. Gustav Gundlach, germanul evreu, știa și aprecia situația dificilă în care se afla Pius al XII-lea, bombardat de cereri ca să își ridice vocea împotriva antisemitismului, împotriva războiului și împotriva Holocaustului. Pius primea multe scrisori de la evrei care cereau ajutor, cereau să condamne acțiunile naziștilor. Însă papa „Pacelli” era intransigent și nu dorea să discute această chestiune, declarând clar că tactica adoptată în continuare va fi aceea de așteptare și tăcere. În acest moment chiar și persoanele loiale, precum Sora Pasqualina, au început să pună sub semnul întrebării inacțiunea papei împotriva Holocaustului¹⁵. Într-o discuție privată cu Papa, aceasta l-a întrebat de ce nu acționează cu o enciclică sau nu ține un discurs oficial și nu ridică vocea împotriva măcelului care se petrece în Europa. Precaut, Papa i-a răspuns că este foarte familiar cu situația, dar orice acțiune întreprinsă (de ei, de Vatican) trebuie luată cu grijă și calculat orice fel de risc altfel: „... *the Church and Jews will suffer great retaliation*”¹⁶.

În 1942, Papa s-a aflat într-o dilemă foarte mare, deoarece în acel an încă nu erau semne clare ca Germania ar putea fi oprită, dar totuși existau succese parțiale la El-Alamein

¹³ Carol Rittner, *op.cit.*, p. 135.

¹⁴ Frank J. Coppa: *op. cit.*, p. 559.

¹⁵ Carol Rittner, *op.cit.*, p. 135.

¹⁶ *Ibidem*, p. 560.

(cea de-a doua bătălie din 23 octombrie-11 noiembrie) și începerea luptei de la Stalingrad (23 august 1942-2 februarie 1943) care devenise iadul pe pământ pentru mulți soldați și civili, arătând primele fisuri în mașina de război germană, care probabil, ar fi putut fi oprită în viitorul apropiat pe Frontul de Est. Sărbătorile de Crăciun se apropiaseră, iar diplomații străini refugiați în Vatican (exemplul Poloniei, SUA etc.) exercitau din ce în ce mai multă presiune asupra papei ca la transmiterea mesajului său radio să își ridice vocea și să își exprime nemulțumirea față de germani, față de ororile comise împotriva evreilor, polonezilor și a tuturor națiunilor aflate sub ocupație nazistă. Probabil Harold Tittmann Jr. exercita cea mai multă presiune asupra lui Pius al XII-lea, Tittmann fiind Chargé d' Affaires al Statelor Unite. Mesajul radio a fost însă o dezamăgire. Mulți spun că discursul rostit a fost în termeni prea generali, vagi și nu a reieșit clar că era vorba de victimele Holocaustului atunci când se menționase că unii sunt uciși sau puși pe calea anihilării încete doar din cauza etniei, rasei sau din alte motive minore. Deci putem afirma ca Pius nu a fost destul de hotărât nici de această dată, mesajul fiind un eșec în ochii multora. Ambasadorul Britanic a și comentat că discursul Papei a fost mai mult preocupat de starea de bine a Vaticanului și a Romei decât să își exercite presiunea morală și să denunțe antisemitismul. În jurnalul său, ambasadorul a notat următoarele: „*The more I think of it the more I am revolted by Hitler's massacre of the Jewish race and... the Vatican's exclusive preoccupation of the effects of the war on Italy and the possibilities of the bombardment of Rome*”¹⁷. Odată cu debarcarea din Sicilia din 1943, mulți susțineau că Papa este mai mult interesat ca „Orașul Etern” să fie salvat și să nu fie distrus de evrei sau de alte cauze ale războiului crud care amenințau demnitatea omului, al fiecărui cetățean indiferent de etnie sau rasă. Acuzații veneau și din partea lui Riccardo, care era înfuriat că Vicarul lui Hristos era tăcut și în această perioadă întunecată a Holocaustului. Riccardo a afirmat că Pius este un escroc și un Papă criminal. Aceasta este, însă, o declarație dură din partea lui fiindcă Pius, prin culise, a asistat la salvarea multor evrei din Roma (ce-i drept, aceste salvări fiind ținute în mare secret, fiind și foarte puține raportate la numărul semnificativ pe care Vaticanul îl putea face dacă nu adopta această pasivitate în perioada Holocaustului și a războiului). Mulți evrei au locuit (metaforic vorbind, desigur) sub „acoperișul” Sfântului Scaun, în clădiri care aveau imunitate diplomatică (câteva exemple casele Seminario Romano și bazilica San Paolo Fuori le Mura). Dar întrebarea era: ce altceva ar fi putut să facă Pius al XII-lea? Mulți evrei din Italia au fost salvați în urma unor acțiuni sub acoperire ale Vaticanului, dar lumea nu avea de unde să știe despre acest lucru. Lumea dorea ceva mai mult sprijin moral, însă Pius a înțeles că probabil acest lucru ar fi cauzat și mai mari probleme, iar Vaticanul ar fi devenit o țintă pentru Germania Nazistă. Mulți alții sunt de părere că Pius al XII-lea era un laș și se temea de o posibilă invazie germană asupra Vaticanului, după înlăturarea de la putere a lui Mussolini. Iar când aliații ocupaseră Roma, în 1944, Pius simțise că politica lui a dat roade, că neutralitatea, imparțialitatea sa a salvat „Orașul Etern” Roma. Pentru mulți el a devenit salvatorul Capitalei de la o anihilare completă, justificând, astfel, pasivitatea și tăcerea lui pe perioada Holocaustului de dorința de a ține naziștii afară din Roma și Vatican, asigurând integritatea teritorială a acestor orașe.

Concluzionând, deși este foarte greu, fiindcă părerile sunt împărțite și complexe, se poate remarca faptul că pe parcursul pontificatului lui Pius al XII-lea nu s-a denunțat niciodată clar regimul nazist din perioada Holocaustului. Doar după finalizarea războiului Papa l-a numit o perioadă „satanică” din istoria omenirii, însă pentru mulți aceste declarații erau prea târzii. „Crimele” pe care regimul nazist le-a făcut în vremea lui Pius și-au pus amprenta și pe personalitatea ambiguă a Papei. Pius nu era un tip de papă „rebel”, precum erau marii săi predecesori, Pius al IX-lea sau Pius al XI-lea. Papa „Pacelli” era mai degrabă un Papă mai calculat și credea în tactica „pas cu pas”, adică cu pași mici, uneori, se pot realiza mai multe, precum Papa Leo al

¹⁷ Frank J. Coppa, *op.cit.*, p. 561.

XIII-lea sau Benedict al XV-lea. Mulți, după moartea papei, în 1958, cereau deschiderea imediată a arhivei sale ca să fie scoase la iveală „secretele cumplite” și „motivele sinistre” ale lui Pius al XII-lea din vremea Holocaustului¹⁸. Fără să vedem arhivele (în totalitate), putem clarifica un singur lucru despre Pius al XII-lea, și anume că nu era antisemit, că nu dorea exterminarea nimănui, că lui îi era foarte greu să acționeze fără să se gândească la consecințele care vor urma asupra sa și asupra lumii catolice. Nu era nici Papa Lui Hitler, declarație pe care John Cornwell a trebuit să o retragă și să recunoască că era lipsită de argumente istorice clare¹⁹. Să nu uităm că în momentul când cele 11 state aliate au semnat decretul împotriva exterminării evreilor de către naziști (în 17 decembrie 1942), Pius a refuzat să li se alătore. Dar ne am întrebat oare odată de ce a procedat astfel? Secretarul de stat, cardinalul Luigi Maglione, a dat explicația rațională. Dacă Vaticanul dorea să își mențină neutralitatea și imparțialitatea, atunci el trebuia să condamne și ororile comise de Uniunea Sovietică (de exemplu, masacrul de la Katyn și exterminarea evreilor de către ruși)²⁰, lucru pe care Pius al XII-lea nu dorea să îl facă, fiindcă acesta ar fi îngrijorat colaborarea între Aliații pe parcursul războiului. Și, după cum știm, colaborarea între Occident și Uniunea Sovietică era, din multe puncte de vedere, destul de controversată și antagonistă. Trebuie menționat și faptul că Papa Ioan Paul al II-lea a deschis o parte din aceste arhive și a început procedura de canonizare a lui Pius al XII-lea. După acest gest al său au apărut și primele critici care îi atrăgeau atenția că face o greșală, Pius al XII-lea fiind un „om viclean” care nu merită să intre în galeria sfinților²¹. Acest lucru a reaprins scânteile în lumea creștină și vechii „dușmani” ai lui Pius al XII-lea, de exemplu Rolf Hochhuth cu celebrul său „Der Stellvertreter-The Deputy” din 1963, sau, mai actual, cartea lui John Cornwell „Hitler’s Pope” au promovat imaginea negativă a Papei Pacelli. Dar Papa Ioan Paul al II-lea știa că Papa Pius al XII-lea era un „Papă de pace” și, astfel, merită canonizarea imediată²². De asemenea, dorea ca „Războiul Pius” să se termine odată și pentru totdeauna, aducând în sprijinul său arhivele acestui mare Papă care a luptat pentru pace atunci când lumea era supusă distrugerii totale. Perioada de papalitate a lui Pius al XII-lea a fost una între moralitate și diplomație. Deciziile Papei păreau, de multe ori, ca fiind amorale sau imorale, dacă avem în vedere inactivitatea sa pe parcursul Holocaustului, inactivitate clară în neridicarea vocii asupra acestei problemei. Dar Papalitatea sa era marcată de o diplomație extraordinară, dacă privim deciziile tactice luate ca să păstreze Aliații în aceeași tabără, să asigure înfrângerea lui Hitler (chiar dacă Italia era aliată cu Puterile Axei), și, desigur, să salveze „Orașul Etern”, Roma, respectiv continuarea cruciadei pentru pace, pentru o pace cu Germania Nazistă, pe care dorea să o realizeze prin negocieri și diplomație, ca un adevărat om de stat. Mulți însă spun că era un complice al lui Adolf Hitler fiindcă în 1940 și-a exprimat gratitudinea față de „Führer” (în 23 iunie, cu ocazia turului de „onoare” la Paris) atunci când Hitler scăpase de o tentativă de asasinare organizată de către rezistența franceză. Dar mulți alții spun că era un bun diplomat și probabil că Pius dorea doar să ilustreze că Vaticanul va continua tactica de neutralitate și nu are nimic de a face cu această tentativă. Arătând îngrijorare față de conducătorului germanilor (Hitler), Sfântul Scaun spera că pentru acest gest onorabil să fie răsplătit cu îmbunătățirea situației catolicilor din Germania²³. Dar pentru mulți evrei această incapacitate de a nu condamna clar într-o enciclică sau un

¹⁸ Ronald J. Rychlak, *Pope Pius XII: About those archives*, în „Catholic Social Science Review”, p. 136-137, EBSCO, accesat la data de 26.11.2012.

¹⁹ *Ibidem*, p. 152

²⁰ Gerald P. Fogarty, *A Pope in Wartime, Why did Pius XII act as he did?*, Ed. America Press Inc., SUA, 2008, p. 14, JSTOR, accesat la data de 26.11.2012.

²¹ Harry James Cargas, *Holocaust Scholars Write to the Vatican*, Ed. Greenwood, Londra, 1998, p. 97.

²² Carol Rittner, *op.cit.*, pp. 220-223.

²³ George O. Kent, *Pope Pius XII and Germany: Some Aspects of German-Vatican Relations, 1933-1943*, Oxford University Press, 1964, p. 67, JSTOR, accesat la data de 19.12.2012.

Lőrincz Norbert

mesaj radio acțiunile lui Hitler rămâne un gest de „indiferență”, și un moment negru în istoria vastă a Vaticanului, într-o perioadă extrem de dificilă și imprevizibilă. La fel și Pius al XII-lea rămâne în istorie ca un Papă controversat care ori dorea Pacea Mondială, ori trata cu indiferență antisemitismul și punea interesele raționale în fața celor morale, chiar dacă se aștepta de la el sprijinul moral prin discursurile sale, speranță pentru toți cei care, direct sau indirect aveau de suferit din cauza celui mai distrugător război din istoria omenirii.

Lőrincz Norbert

Muzeul Județean Satu Mare

Satu Mare, RO

lorinczn9@gmail.com